

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم

دانشکده حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق بین الملل

عنوان:

قواعد حقوق بشر دوستانه در جنگ‌های هوایی

استاد راهنما:

دکتر سید حسام الدین لسانی

نگارنده:

مهوش منفرد

پاییز ۱۳۹۲

تقدیم به:

روح بلند پدرم - تاریخ زنده و همیشه ایستاده ام

و مادرم - بیمار ایثار

تشکر و قدردانی:

سپاس خداوندگار حکیم را که با لطف بی کران خود، آدمی را زیور عقل آراست.

در آغاز وظیفه‌ی خود می‌دانم از زحمات بی دریغ استاد راهنمای خود جناب آقای دکتر سید حسام الدین لسانی، صمیمانه تشکر و قدردانی کنم، که قطعاً بدون راهنمایی‌های ارزنده‌ی ایشان، این مجموعه به انجام نمی‌رسید.

از اساتید گرامی و بزرگوار، جناب آقای دکتر ضیایی و دکتر مشهدی که داوری این پایان-نامه را بر عهده داشتند نیز کمال تشکر را دارم.

چکیده

همانطور که بسیاری از مخاصمات مسلحانه‌ی اخیر نشان می‌دهد، جنگ هوایی رشد فزاینده‌ای داشته است. به عبارت دیگر در اکثر مخاصمات مسلحانه‌ی اخیر، کشورها به صورت گسترده‌ای به قدرت هوایی خود اتکا داشته‌اند، در نتیجه، ما در ابتدا و انتهای چنین نبردهایی با یک نبرد هوایی رو به رو هستیم که با قتل عام دشمن، یک روز مرگبار دیگر به پایان می‌رسد. بنابراین در نوشتار حاضر تلاش می‌شود تا تبیینی روشن از قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه در رابطه با جنگ هوایی و مسائل نوظهور ناشی از آن نظیر هواپیماهای بدون سرنشین و به کارگیری آنها در مخاصمات مسلحانه و تاکتیک کشتار هدفمند ارائه شود. لذا برای تبیین دقیق موضوع، در این رساله به بررسی دقیق قواعد عرفی و قراردادی حقوق بین‌الملل بشردوستانه در رابطه با جنگ‌های هوایی و هواپیماهای بدون سرنشین پرداخته شده است. در این بررسی نشان داده شده است که، علی‌رغم افزایش عملیات نظامی هوایی در مخاصمات مسلحانه‌ی اخیر، حقوق قراردادی مربوط به جنگ هوایی هنوز به طور کامل تدوین نیافته است و قواعد پیش‌نویس شده سال ۱۹۲۳ در لاهه به وسیله‌ی کمیسیون کارشناسان در کنفرانس واشنگتن که در رابطه با تحدید تسلیحات بود نیز هرگز قالب یک معاهده را به خود نگرفته است، لذا فاقد هرگونه قدرت الزام‌آوری است. دستورالعمل هاروارد در خصوص حقوق بین‌الملل حاکم بر حملات هوایی و موشکی ۲۰۰۹ نیز، با آنکه بسیار متقاعد کننده می‌باشد ولیکن از قدرت اجرایی برخوردار نمی‌باشد. بنابراین علی‌رغم قواعد عرفی موجود، در رابطه با جنگ‌های هوایی با فقر قواعد قراردادی لازم الاجرا مواجه هستیم که همین امر اجرای قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه در جنگ‌های هوایی را مشکل ساخته است.

کلمات کلیدی: جنگ هوایی - هواپیماهای بدون سرنشین - کشتار هدفمند - حقوق بین‌الملل

بشردوستانه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه.....
۱.....	الف) بیان مسأله.....
۱.....	ب) پیشینه‌ی تحقیق.....
۳.....	ج) ضرورت تحقیق.....
۴.....	د) سؤالات تحقیق.....
۵.....	ه) فرضیات تحقیق.....
۶.....	و) روش تحقیق.....
۶.....	ز) ساختار کلی.....
۷.....	فصل اول: آشنایی با جنگ هوایی .....
۹.....	مبحث اول: تعاریف، مفاهیم و منابع جنگ.....
۹.....	گفتار اول: تعریف جنگ از نظر حقوق بین‌الملل.....
۱۰.....	گفتار دوم: انواع جنگ از نظر حقوق بین‌الملل.....
۱۰.....	بند اول: انواع جنگ در حوزه‌ی حقوق بشردوستانه.....
۱۱.....	الف) مخاصمه مسلحانه‌ی بین‌المللی.....
۱۲.....	ب) مخاصمه مسلحانه‌ی غیربین‌المللی.....
۱۴.....	ج) مخاصمه مسلحانه‌ی داخلی بین‌المللی شده.....
۱۵.....	بند دوم: انواع جنگ بر مبنای قلمرو وقوع مخاصمات مسلحانه.....
۱۵.....	الف) جنگ زمینی.....
۱۵.....	ب) جنگ دریایی.....
۱۶.....	ج) جنگ هوایی.....
۱۶.....	گفتار سوم: منابع حقوق جنگ.....
۱۶.....	بند اول: عرف.....
۱۶.....	بند دوم: اصول کلی حقوقی.....
۱۸.....	بند سوم: قراردادهای بین‌المللی.....

- ۲۰.....مبحث دوم: هواپیماها و جنگ هوایی.....
- ۲۱.....گفتار اول: تابعیت هواپیماها.....
- ۲۲.....گفتار دوم: انواع هواپیماها در جنگ هوایی.....
- ۲۳.....بند اول: هواپیماهای دولتی.....
- ۲۳.....الف) هواپیماهای نظامی.....
- ۲۵.....ب) هواپیمای غیرنظامی.....
- ۲۷.....بند دوم: هواپیمای خصوصی.....
- ۲۹.....بند سوم: هواپیماهای بدون سرنشین.....
- ۳۲.....مبحث سوم: تعاریف، منابع، مفاهیم و تاریخچه‌ی جنگ هوایی.....
- ۳۲.....گفتار اول: تعریف جنگ هوایی.....
- ۳۳.....گفتار دوم: منابع جنگ هوایی.....
- ۳۳.....بند اول: عهدنامه‌های ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ لاهه.....
- ۳۴.....بند دوم: مقررات ۱۹۲۳ لاهه در خصوص جنگ هوایی.....
- بند سوم: دستورالعمل هاروارد در خصوص حقوق بین‌الملل حاکم بر جنگ هوایی و موشکی (۲۰۰۹).....
- ۳۵.....
- ۳۶.....گفتار سوم: مفاهیمی در رابطه با جنگ هوایی.....
- ۳۶.....بند اول: طرفین در جنگ هوایی.....
- ۳۷.....بند دوم: بی‌طرفی در جنگ هوایی.....
- ۴۲.....بند سوم: مناطق ممنوع در جنگ هوایی.....
- ۴۳.....بند چهارم: وضعیت جنگ هوایی.....
- ۴۵.....بند پنجم: عرصه‌ی مخاصمات در جنگ هوایی.....
- ۴۷.....الف) مناطق داخل در عرصه‌ی جنگ هوایی.....
- ۴۷.....ب) مناطق خارج از عرصه‌ی جنگ هوایی.....
- ۴۸.....گفتار سوم: تاریخچه‌ی جنگ هوایی.....
- ۴۹.....بند اول: روش اعمال شده در جنگ جهانی اول.....
- ۵۰.....بند دوم: در جنگ‌های بین ۱۹۱۹ تا ۱۹۳۹.....
- ۵۱.....الف) جنگ ایتالیا با حبشه (۱۹۳۶-۱۹۳۵).....
- ۵۱.....ب) جنگ داخلی اسپانیا.....

- ج) جنگ چین و ژاپن..... ۵۱
- بند سوم: روش اعمال شده در جنگ جهانی دوم..... ۵۲
- الف) فقدان قواعد قراردادی در آستانه جنگ جهانی دوم..... ۵۲
- ب) عملکرد دولت‌ها در جریان جنگ جهانی دوم..... ۵۳
- بند سوم: روش اعمال شده در جنگ‌های بعدی..... ۵۴
- فصل دوم: قواعد لازم الاجرای حقوق بین‌الملل بشردوستانه در جنگ هوایی..... ۵۵
- مبحث اول: تعریف، اهداف، اصول و منابع حقوق بین‌الملل بشردوستانه..... ۵۷
- گفتار اول: تعریف حقوق بین‌الملل بشردوستانه..... ۵۷
- گفتار دوم: اهداف حقوق بین‌الملل بشردوستانه..... ۵۹
- گفتار دوم: اصول حقوق بین‌الملل بشردوستانه..... ۶۰
- گفتار سوم: منابع حقوق بین‌الملل بشردوستانه..... ۶۱
- مبحث دوم: قواعد قراردادی حقوق بین‌الملل بشردوستانه در جنگ هوایی..... ۶۴
- گفتار اول: مخاصمات مسلحانه‌ی بین‌المللی..... ۶۵
- بند اول: کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو مصوب ۱۲ اوت ۱۹۴۹..... ۶۶
- الف) بررسی کنوانسیون‌های چهارگانه‌ی ژنو ۶۷
- ۱- کنوانسیون (اول) ژنو راجع به بهبود سرنوشت مجروحین و بیماران
نیروهای مسلح در صحنه‌ی نبردهای زمینی (۱۲ اوت ۱۹۴۹)..... ۶۷
- ۲- کنوانسیون (دوم) ژنو راجع به بهبود سرنوشت بیماران و زخم‌داران و
غریقان نیروهای مسلح در دریا (۱۲ اوت ۱۹۴۹)..... ۶۹
- ۳- کنوانسیون (سوم) ژنو راجع به برخورد با اسیران جنگی (۱۲ اوت
۱۹۴۹)..... ۷۱
- ۱.۳. جاسوسی هواپیماهای غیرنظامی در زمان صلح..... ۷۲
- ۲.۳. جاسوسی هواپیماهای غیرنظامی در زمان جنگ..... ۷۴
- ۴- کنوانسیون (چهارم) ژنو راجع به حمایت از افراد غیرنظامی در زمان
جنگ (۱۲ اوت ۱۹۴۹)..... ۷۴
- ب) جنگ هوایی بر فراز برخی مناطق دریایی..... ۷۷
- ج) فقدان مقرراتی جامع در خصوص جنگ‌هوایی در کنوانسیون‌های ژنو..... ۸۲

بند دوم: پروتکل ۸ ژوئن ۱۹۷۷ الحاقی به کنوانسیون‌های ژنو (۱۲ اوت ۱۹۴۹)	
در خصوص حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه‌ی بین‌المللی (پروتکل اول الحاقی).....	۸۳
الف) اصل تفکیک.....	۸۳
۱. تفکیک بین غیرنظامیان و رزمندگان.....	۸۴
۲. تفکیک میان اهداف غیرنظامی و اهداف نظامی.....	۸۶
۱-۲. اهداف مورد حمایت پروتکل الحاقی اول.....	۹۲
۱-۲-۱. تأسیسات دارای نیروهای خطرناک.....	۹۲
۲-۱-۲. اموال فرهنگی.....	۹۵
۳-۱-۲. محیط زیست.....	۹۶
۴-۱-۲. اهداف پزشکی و مذهبی.....	۹۸
۵-۱-۲. کارکنان و اموال درگیر در مأمویت حفظ صلح.....	۹۹
۶-۱-۲. روزنامه نگاران.....	۹۹
۷-۱-۲. مناطق مورد حمایت.....	۱۰۱
۲-۲. اهدافی که صریحاً مورد حمایت پروتکل الحاقی اول نیستند.....	۱۰۴
۱-۲-۲. وسایل ارتباط جمعی.....	۱۰۴
۲-۲-۲. اهداف اقتصادی.....	۱۰۵
۳-۲-۲. نیروگاه‌های تولید برق.....	۱۰۶
۴-۲-۲. راه‌های ارتباطی.....	۱۰۷
۵-۲-۲. وسایل حمل و نقل تجاری.....	۱۰۸
۶-۲-۲. حیوانات.....	۱۰۸
۳. حملات فاقد تفکیک.....	۱۰۹
ب) تناسب در حمله.....	۱۱۲
۱- اقدامات احتیاطی در حمله.....	۱۱۴
۲- پیشگیری در برابر اثرات حملات.....	۱۱۶
بند سوم: کنوانسیون چهارم لاهه در خصوص قوانین و عرف جنگ زمینی مورخ ۱۸ اکتبر ۱۹۰۷.....	۱۱۷
بند چهارم: مقررات ۱۹۲۳ لاهه در خصوص جنگ هوایی.....	۱۱۸

- گفتار دوم: مخاصمات مسلحانه غيربين المللى..... ۱۲۳
- بند اول: تعهد به حمايت از قربانيان مخاصمات داخلى..... ۱۲۸
- بند دوم: تعهد به رعايت ممنوعيتها در انتخاب ابزار و شيوه‌هاى نبرد..... ۱۲۹
- الف) ممنوعيت به كارگيرى بعضى جنگ افزارها..... ۱۳۰
- ب) ممنوعيت حمله به جمعيت غيرنظامى و اموال غيرنظامى..... ۱۳۱
۱. منع حمله به مناطق تمرکز جمعيت غيرنظامى..... ۱۳۲
۲. منع حمله به اشياء و اموال غيرنظامى..... ۱۳۴
- ۱-۲. اموال فرهنگى..... ۱۳۵
- ۲-۲. تاسيسات داراى نيروهاى خطرناك..... ۱۳۵
- گفتار سوم: جنگ‌هاى داخلى بين المللى شده..... ۱۳۷
- بند اول: مداخله به درخواست طرف شورشى..... ۱۳۷
- بند دوم: مداخله به درخواست طرف دولتى..... ۱۳۸
- مبحث سوم: حقوق بين الملل بشردوستانه‌ى عرفى در جنگ هوايى..... ۱۳۹
- گفتار اول: اهميت شناخت قواعد حقوق بين الملل بشردوستانه‌ى عرفى..... ۱۳۹
- گفتار دوم: قواعد حقوق بين الملل بشردوستانه عرفى در جنگ هوايى..... ۱۴۱
- بند اول: اصل تفكيك..... ۱۴۱
- الف) تفكيك ميان رزمندگان و غيرنظاميان..... ۱۴۳
- ب) تفكيك بين اهداف نظامى و غيرنظامى..... ۱۴۴
- بند دوم: اصل تناسب..... ۱۴۶
- بند سوم: اصل منع درد و رنج غيرضرورى و محدوديت متخاصمين در استفاده از ابزارها و روش‌هاى جنگى..... ۱۴۷
- الف) تعريف ابزارهاى جنگى كه باعث صدمات شديد و غيرضرورى مى-گردند..... ۱۴۸
- ب) تعريف روشهاى جنگى كه داراى ماهيت ايجاد صدمات وسيع و غيرضرورى است..... ۱۴۸
- مبحث چهارم: عمليات اجراى صلح سازمان ملل و جنگ هوايى..... ۱۵۱
- گفتار اول: مبانى حقوقى عمليات اجراى صلح سازمان ملل..... ۱۵۲

گفتار دوم: قابلیت اعمال حقوق بین‌الملل بشردوستانه بر عملیات اجرای صلح سازمان	ملل.....
۱۵۴.....	
فصل سوم: هواپیماهای بدون سرنشین و حقوق بین‌الملل بشردوستانه.....	۱۵۶.....
مبحث اول: هواپیماهای بدون سرنشین و جنگ هوایی.....	۱۵۸.....
گفتار اول: شناخت سیستم‌های بدون سرنشین.....	۱۶۰.....
گفتار دوم: چالش‌های ناشی از سیستم‌های بدون سرنشین.....	۱۶۴.....
گفتار سوم: قواعد حقوق بشردوستانه در رابطه با هواپیماهای بدون سرنشین.....	۱۶۶.....
بند اول: اصل تفکیک و هواپیماهای بدون سرنشین.....	۱۶۷.....
بند دوم: اصل تناسب و هواپیماهای بدون سرنشین.....	۱۶۹.....
بند سوم: اصل تعهد به اتخاذ اقدامات احتیاطی در حمله.....	۱۷۰.....
مبحث دوم: هواپیماهای بدون سرنشین و تاکتیک کشتن هدفمند.....	۱۷۰.....
گفتار اول: تعاریف و مفاهیم کشتن هدفمند.....	۱۷۰.....
بند اول: مفهوم عبارت کشتن هدفمند.....	۱۷۱.....
بند دوم: سیاست جدید کشتار هدفمند.....	۱۷۲.....
الف) اسرائیل.....	۱۷۳.....
ب) ایالات متحده آمریکا.....	۱۷۹.....
گفتار دوم: حقوق بین‌الملل بشردوستانه و تاکتیک کشتار هدفمند به وسیله‌ی	
هواپیماهای بدون سرنشین.....	۱۸۲.....
مبحث سوم: جنگ فضایی و حقوق بین‌الملل بشردوستانه.....	۱۸۵.....
گفتار اول: توسل به زور در ماورای جو.....	۱۸۸.....
گفتار دوم: جنگ فضایی از منظر حقوق بین‌الملل بشردوستانه.....	۱۸۹.....
نتیجه‌گیری.....	۱۹۱.....
فهرست منابع و مآخذ.....	۱۹۶.....

فهرست اختصارات

1. AMW: Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare.
2. HPCR: The Humanitarian Policy and Conflict Research at Harvard University.
3. ICRC: International Committee of Red cross.
4. UN. D/DOC: United Nations Document.
5. Ibid: Ibidem (in the same place).
6. Op. Cit: Opera Citeto (in the work cited).
7. ICJ: International Court of Justice.
8. PCATI: Public Committee Against Torture In Israel V. Government of Israel.

مقدمه

الف) بیان مسأله

به رغم اینکه انسان‌ها از یک خانواده هستند و مبدأ و مقصد نهایی واحدی از حیث خلقت و آفرینش دارند، روحیه‌ی وحدت و همسازی‌شان بسیار کمتر از منازعه و جدال در محیط اجتماعی نمود داشته است. در واقع بشر با فراموشی مبانی وحدت و یکپارچگی مجموعه‌ی افراد انسانی از همان ابتدای خلقت همواره به شیوه‌های مختلف با یکدیگر جنگیده‌اند. به عبارت دیگر با نگاهی اجمالی به تاریخ حیات بشری در می‌یابیم که قدمت جنگ یا اصطلاح امروزی آن «مخاصمه‌ی مسلحانه» به قدمت حیات بشری است، به طوری که می‌توان گفت تا به امروز بشر هرگز در صلح مطلق و پایدار زندگی نکرده است.

جنگ (به تعبیر نظامی آن) یا درگیری مسلحانه (به عنوان مفهومی حقوقی و جامع‌تر از جنگ) که نمادی از کاربری گسترده‌ی نیروی مسلحانه و سلاح در کنش‌های متقابل افراد انسانی است را می‌توان بر اساس معیارهای مختلف مورد بررسی و مطالعه قرار داد. یکی از این معیارها بررسی جنگ از نظر قلمرو وقوع آن می‌باشد، با توجه به این معیار جنگ به سه دسته‌ی جنگ زمینی، دریایی و هوایی قابلیت تقسیم می‌یابد.

در مخاصمات مسلحانه‌ی اخیر، جنگ هوایی بسیار گسترش یافته است. نیروی هوایی به دلیل ترکیب و ساختارش امروزه به عنوان مهم‌ترین تجربه به خدمت جنگ درآمده است، بدین صورت که، نیروی هوایی با دارا بودن چند شیء پرنده‌ی نظامی که قادرند در فضای بالای زمین حرکت کنند، می‌تواند ضربات بسیار هولناکی را به نیروی دشمن وارد آورد. بنابراین اختراع بمب و استفاده از نبرد هوایی به عنوان سلاح نهایی پایان دهنده‌ی جنگ‌ها را باید یک حقیقت فراموش نشدنی قرن‌های اخیر به شمار آورد. نمونه‌هایی از تلفات گسترده‌ی چنین حملات هوایی را در سراسر دنیا به ویژه در ویتنام، عراق، بوسنی، افغانستان و دیگر گوشه‌های جهان شاهد بوده و هستیم که اغلب غیرنظامیان قربانیان ناخواسته‌ی این حملات هوایی هستند.

در طول درگیری‌های مسلحانه، حمایت از حقوق افراد در وهله‌ی اول بر عهده‌ی یکی از شاخه‌های حقوق بین‌الملل تحت عنوان «حقوق بین‌الملل بشردوستانه» است. با در نظر گرفتن جنگ‌های هوایی اخیر و تحولاتی که در تسلیحات هوای به وجود آمده است که مواردی از آن را در عملیات توفان صحرا، حملات هوایی نیروهای ائتلاف به عراق و افغانستان، حملات هوایی اسرائیل به غزه و لبنان و حتی در بسیاری از مخاصمات مسلحانه داخلی که اخیرترین آنها در

حال حاضر (۲۰۱۳) در سوریه جریان دارد شاهد بوده و هستیم، به نظر می‌رسد برخی از قواعد و اصول حقوق بشردوستانه و مفاهیم مسلم آن، بر جنگ‌های مذکور اعمال نشده‌اند (نظیر تعریف رزمنده، جایگاه قصد و عمد در ارتکاب جنایات جنگی) و از این حیث توسعه و تکامل حقوق بشردوستانه در این رابطه ضروری است. به نظر می‌رسد حقوق بشردوستانه معاصر تنها متناسب با درگیری‌های مسلحانه‌ی گذشته طراحی شده و قدرت و عملکرد جنگ افزارهای جدید را در نظر نیاورده است.

ب) پیشینه‌ی تحقیق

شناسایی منابع موجود در هر زمینه‌ی تحقیقی، که از آن به پیشینه‌ی تحقیق تعبیر می‌شود، گامی اساسی در انجام هر پژوهش به حساب می‌آید. شاید عمده ترین دستاورد پیشینه‌ی تحقیق، تحلیل کاستی‌ها و نقاط ضعف و قوت تحقیقات انجام یافته و تبیین ضرورت انجام پژوهش جدید باشد. در بررسی پیشینه‌ی مطالعاتی این تحقیق باید قایل به تفکیک شد، بدین صورت که به زبان فارسی در رابطه با جنگ هوایی، در کتاب‌هایی که تحت عنوان حقوق بین‌الملل بشردوستانه تدوین یافته است، سهم بسیار کمی نصیب این نوع از مخاصمات شده است و از طرف دیگر در تمامی این کتاب‌ها بررسی این موضوع تنها در حد معرفی موضوع و حتی در قالب یک پاراگراف بسنده شده است، از بین این منابع، در قسمت‌هایی از کتاب حقوق مخاصمات مسلحانه پوفسور شارل رسو، ترجمه‌ی دکتر علی هنجنی و کتاب حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه، نوشته‌ی پروفیسور دیتر فلک ترجمه‌ی نادر ساعد و قاسم زمانی، تا حدودی به جنبه‌هایی خاص از جنگ هوایی پرداخته شده است، البته در رابطه با فصل سوم این نوشتار پایان‌نامه‌هایی تحت عنوان «وضعیت سیستم‌های بدون سرنشین خود مختار در حقوق بشردوستانه بین‌الملل» و «مشارکت مستقیم در مخاصمات مسلحانه در نظام بین‌المللی حقوق بشردوستانه» وجود دارد که به گونه‌ای در ارتباط با موضوع پژوهش حاضر می‌باشند. علی‌رغم این امر به نظر می‌رسد در خصوص موضوع نوشتار حاضر و به عبارت دیگر بررسی قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه در جنگ‌های هوایی، هنوز پژوهشی منسجم، هدفمند و دقیق صورت نگرفته است. لذا بیشتر مطالب از سایت رسمی کمیته‌ی بین‌المللی صلیب سرخ و منابع لاتین موجود اخذ شده است.

ج) ضرورت تحقیق

علی‌رغم آنکه بسیاری از مخاصمات مسلحانه‌ی اخیر افزایش بالقوه جنگ هوایی را آشکار ساخته است و با نگاهی به ظهور تکنولوژی‌های هوابرد جدید که در سال‌های اخیر بدون بررسی و شناخت کافی مورد استفاده‌ی نظامی قرار گرفته‌اند که نتیجه‌ی آن تنها تلفات فاقد تفکیک، بیش از اندازه و غیرضروری غیرنظامیان بوده است، هنوز قواعد لازم الاجرای خاصی در رابطه با

جنگ هوایی تدوین نیافته است و ما در این زمینه با فقر قواعد قراردادی لازم الاجرا روبه رو هستیم. به علاوه بسیاری از ابعاد حقوقی جنگ هوایی به ویژه سیستم‌های نوین هوابرد از جمله هواپیماهای بدون سرنشین مورد تحقیق و پژوهش قرار نگرفته و اقبال کمی در بررسی حقوقی آنها وجود دارد و آنگونه که می‌بایست مورد استقبال پژوهشگران حقوق بین‌الملل قرار نگرفته است. بنابراین ضرورت تحقیق در این زمینه در کشور احساس می‌شود.

علی‌رغم افزایش عملیات نظامی هوایی در مخاصمات مسلحانه‌ی اخیر، حقوق مربوط به جنگ هوایی هنوز به طور کامل تدوین نیافته است. قواعد پیش‌نویس شده سال ۱۹۲۳ در لاهه در خصوص جنگ هوایی، به وسیله‌ی کمیسیون کارشناسان در کنفرانس واشنگتن (۲۳-۱۹۲۲) که در رابطه با تحدید تسلیحات بود نیز هرگز قالب یک معاهده را به خود نگرفته است، هر چند برخی از صاحب‌نظران بر این عقیده هستند که این مجموعه مقررات انعکاسی از حقوق بین‌الملل عرفی است.

به صورت کلی مجموعه قواعد قراردادی لازم الاجرای را که می‌توان در رابطه با جنگ هوایی یافت شامل؛ اعلامیه ۲۹ ژوئیه ۱۸۹۹ که انداختن پرتابه از بالن را به مدت ۵ سال ممنوع کرده بود، ماده ۲۵ مقررات ۱۸ اکتبر ۱۹۰۷ لاهه در خصوص ممنوعیت بمباران شهرهای بی‌دفاع، مقررات ضمیمه شده به کنوانسیون چهارم ۱۹۰۷ لاهه، کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ و پروتکل الحاقی اول ۱۹۷۷ می‌باشد. هر چند این اسناد قواعد پراکنده‌ای در خصوص جنگ هوایی ارائه می‌دهند، با این حال هیچ اشاره‌ای به بسیاری از مسائل مهم جنگ هوایی در آنها دیده نمی‌شود.

مسأله مهم دیگر در رابطه با جنگ هوایی، ظهور تسلیحات هوابرد جدید از جمله، هواپیماهای بدون سرنشین و استفاده از آنها در مخاصمات مسلحانه می‌باشد که در قرن ۲۱ می‌بایست توجه زیادی به آن داشت، چرا که اکثر کشورها در تلاش برای دستیابی به این سیستم‌ها و بکارگیری آنها در مخاصمات آینده هستند. اگرچه این سیستم‌ها سال‌هاست که مورد استفاده بشر بوده است ولی نقش آنها در مخاصمات مسلحانه طی یک دهه‌ی گذشته بسیار گسترده بوده و لذا حضور آنها در مخاصمات مسلحانه و آثار آنها یک پدیده‌ی نوین محسوب می‌شود. به علاوه در سال‌های اخیر مسأله‌ای که بیشتر در رابطه با هواپیماهای بدون سرنشین چالش برانگیز بوده است (به ویژه در زمینه‌ی حقوق بشردوستانه)، توسل به این سیستم‌های بدون سرنشین برای تاکتیک «کشتار هدفمند» می‌باشد، سیاستی که از سوی برخی از کشورها تحت عنوان مبارزه علیه تروریسم و در قالب حق دفاع مشروع توجیه می‌شود.

این اصطلاح، مفهوم جدیدی است که طی سال‌های اخیر توسط اسرائیل و با پشتیبانی کشورهای غربی به ویژه ایالات متحده، به منظور ایجاد تردید در اجرای معاهدات حقوق بشری و بشردوستانه، به حوزه‌ی ادبیات حقوق بشر و بشردوستانه راه یافته است.

د) سؤالات تحقیق

هدف این نوشتار بررسی ابعاد حقوقی جنگ هوایی با در نظر گرفتن اصول و منابع حقوق بشردوستانه است و پاسخ به اینکه:

۱- جنگ هوایی تابع چه قواعدی از حقوق بشردوستانه است؟

۲- با توجه به حضور هواپیماهای بدون سرنشین در جنگ هوایی، حضور این سیستم‌ها تا چه حد با قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه هماهنگ می‌باشد؟

۳- تاکتیک کشتار هدفمندی که به وسیله‌ی هواپیماهای بدون سرنشین صورت می‌گیرد تا چه حد با قواعد حقوق بین‌الملل بشردوستانه در تطابق و هماهنگی می‌باشد؟

ه) فرضیات تحقیق

فرضیاتی که در این باره مطرح می‌گردد اینکه:

جنگ هوایی تا سال ۱۹۱۴ تابع هیچ گونه قواعد حقوقی خاصی نبوده است. به علاوه از آنجایی که مهم‌ترین رویداد جنگ جهانی اول تا آنجا که حقوق بشردوستانه را تحت تأثیر قرار داد، ظهور جنگ هوایی و دیگر اشکال بمباران از راه دور بوده و در جنگ جهانی دوم نیز جنگ هوایی آشکارا خلاف اصولی بود که در طرح مقررات ۱۹۲۳ آمده بود و نتایجی که از جنگ‌های بعد از جنگ جهانی دوم نظیر جنگ کره و ویتنام حاصل شد، به نظر می‌رسد قواعد قراردادی خاصی نتوانسته است جنگ هوایی را تحت کنترل خود در آورده و یا آن را قاعده مند سازد. لذا این امر خود دلالت بر بازنگری تلاش‌های گذشته بشر به خصوص در قواعد حقوق بشردوستانه و همچنین تدوین و تبیین قوانین حقوقی مناسب و کارآمد در رابطه با جنگ هوایی است.

علی‌رغم آنکه تاکنون هیچ مانعی در رابطه با به کارگیری هواپیماهای بدون سرنشین به عنوان یک سلاح هوابرد جدید در مخاصمات مسلحانه وجود نداشته است، به نظر می‌رسد حضور این سیستم در مخاصمات مسلحانه با اصول حقوق بشردوستانه مغایر است و مشکل اصلی این سیستم‌های کنترل از راه دور این است که قابلیت تفکیک نظامیان از غیرنظامیان را ندارند و به همین دلیل به آسانی قواعد حقوق بشردوستانه از جمله اصل تفکیک و تناسب را نقض می‌نمایند.

در رابطه با کاربرد هواپیماهای بدون سرنشین در تاکتیک «کشتار هدفمند» که تحت عنوان مبارزه علیه تروریسم و در قالب دفاع مشروع توجیه می‌شود باید متذکر شد که طبق قواعد حقوق بشردوستانه کشتن افراد مشارکت کننده مستقیم در محاصره‌ی مسلحانه جایز است ولی کشتن هدفمند افراد آن گونه که برخی از کشورها آن را اجرا می‌کنند، نامشروع و غیرقانونی است. لذا کشتار هدفمند با استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین اصولاً نمی‌تواند یک رویه‌ی قانونی باشد.

(و) روش تحقیق

در پژوهش حاضر از شیوه‌ی توصیفی-تحلیلی استفاده خواهد شد و شیوه‌ی گردآوری مطالب بیشتر به کمک روش اسنادی و کتابخانه‌ای می‌باشد. به علاوه به منظور جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز، کتب و مقالاتی به زبان انگلیسی و فارسی مورد مطالعه قرار گرفته است. همچنین با استفاده از این منابع خود نیز به تجزیه و تحلیل مطالب پرداخته تا ضمن آشنایی با منابع موجود به ارائه نظر و دیدگاه بپردازیم.

(ز) ساختار کلی

با توجه به مقدمات یاد شده نوشتار حاضر در سه فصل تدوین یافته است، فصل اول که به مجموعه مطالبی برای آشنایی با جنگ هوایی در رابطه با موضوع مورد بحث پرداخته است شامل سه مبحث می‌باشد که در مبحث اول تعاریف، مفاهیم و منابع جنگ، در مبحث دوم بحث هواپیماها و انواع آن در جنگ هوایی و در مبحث سوم کلیاتی در خصوص جنگ هوایی مورد بحث قرار می‌گیرد. در فصل دوم این پژوهش که تحت عنوان حقوق لازم الاجرای بشردوستانه در رابطه با جنگ هوایی است و موضوع اصلی این رساله را در بر می‌گیرد شامل سه مبحث می‌باشد که در مبحث اول به ارائه کلیاتی در خصوص حقوق بشردوستانه پرداخته و در دو مبحث بعدی ابتدا قواعد قراردادی حقوق بشردوستانه در جنگ هوایی و سپس قواعد عرفی حقوق بشردوستانه در جنگ هوایی را از نظر می‌گذرانیم. فصل سوم و پایانی این پژوهش نیز به، بعد جدیدی از جنگ هوایی یعنی هواپیماهای بدون سرنشین و کشتار هدفمندی که به وسیله‌ی این هواپیماها صورت می‌گیرد پرداخته است. این فصل نیز شامل دو مبحث است؛ مبحث اول بحث هواپیماهای بدون سرنشین و حقوق بشردوستانه بوده و مبحث دوم کشتار هدفمند صورت گرفته به وسیله‌ی این هواپیماها و انطباق آن با حقوق بین‌الملل بشردوستانه می‌باشد.

فصل اول:
آشنایی با جنگ هوایی

مطالب این فصل به عنوان نقطه‌ی آغاز پژوهش، زمینه‌ی شناخت کلی و در عین حال لازم را از جنگ هوایی فراهم می‌آورد. لذا این فصل شامل سه مبحث می‌باشد که در مبحث نخست تعاریف، مفاهیم و منابع حقوق جنگ، در مبحث دوم هواپیماها و جنگ هوایی و در مبحث سوم تعاریف، منابع، مفاهیم و تاریخچه‌ی جنگ هوایی مورد بررسی و مذاقه قرار می‌گیرد.

هیچ جایی همیشه در صلح نیست، هیچ جایی همیشه در آرامش نیست و هیچ جایی وجود ندارد که زنان، کودکان و پیران در امان باشند؛ جنگ‌ها از آسمان شروع می‌شوند و بمب‌ها شبانه فرو می‌ریزند، مردم آرام از خانه‌هایشان بیرون می‌آیند و عبور ناوهای هوایی را بالای سرشان مشاهده می‌کنند که؛ «مرگ را برای آنان به ارمغان آورده است».^۱

مبحث اول: تعاریف، مفاهیم و منابع جنگ

در مبحث نخست، تعاریف و مفاهیمی از جمله جنگ و حقوق بین‌الملل، تعریف جنگ، منابع حقوق جنگ و نهایتاً انواع جنگ را با توجه به موضوع رساله‌ی حاضر مورد بحث و بررسی قرار می‌دهیم.

گفتار اول: تعریف جنگ از نظر حقوق بین‌الملل

جنگ یا معادل امروزی آن مخاصمه‌ی مسلحانه اصولاً پدیده‌ای است مربوط به اجتماع و حاصل مسدود شدن منطق ارتباط میان انسان‌ها با یکدیگر. جنگ‌ها در روابط انسانی و اجتماعی در طول تاریخ بسیار صورت گرفته‌اند و همگی از دید برخورد انسان‌ها و سببیت حاکم بر روابط انسان‌ها در آن حائز بررسی هستند چرا که قابل تأمل است، انسانی که می‌تواند با یاری عقل و تفکر زمینه‌ساز ارتباطی مناسب با هم‌نوع خود باشد و زندگی را به صورت جمعی و در کنار سایر انسان‌ها برای خود تعریف و تفسیر نماید چرا به یکباره و در نوعی خاص از رفتار خود تنها هدف غائی و مطلوب را برای خود نابودی و محو نمودن انسانی دیگر می‌داند. به رغم انعقاد تعداد قابل توجهی معاهدات بین‌المللی راجع به ممنوعیت توسل به زور که مهم‌ترین آن که منشور سازمان ملل متحد می‌باشد،^۲ درگیری‌های مسلحانه اعم از بین‌المللی و

---

^۱ Marco, Roscini, "Targeting And Contemporary Aerial Bombardment", **University of Westminster**, Vol 54, April 2005, p. 411, available at: http://westminsterresearch.wmin.ac.uk/2107/1/Roscini2005_final.pdf.

^۲ بند ۴ ماده ۲ منشور ملل متحد.